

Változó Világ Sorozat

Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

**A KÖNYV MEGJELENÉSÉT
A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG MŰVELŐDÉSI
ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUMA
TÁMOGATTA**

Útközben

Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról

Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

UNGVÁR, 1998

Tartalom

Csernicskó István <i>A számok tükrében*</i>	5
Gulácsi Géza <i>A kárpátaljai magyarság jogi helyzete és autonóm törekvései</i>	13
Gulácsy Lajos <i>A kárpátaljai református egyház múltja és jelene</i>	45
Majnek Antal <i>A kárpátaljai római katolikus egyház története</i>	53
Lajos Mihály <i>Görög katolikusok*</i>	61
Popovics Béla <i>A magyar cserkészlet Kárpátalján</i>	67
Brenzovics László <i>Nehéz körülmények között*</i>	74
Beregszászi Anikó <i>Magyar helységnevek Kárpátalján*</i>	85
Balla D. Károly <i>Előítéletek és beilleszkedési zavarok*</i>	92
Riskó György <i>Mai magyar alkotók Kárpátalján</i>	107
Tóth István <i>Ruszin autonóm törekvések és Trianon*</i>	129
Soós Kálmán <i>Történelmi lecke tanároknak és tanulóknak*</i>	142
Dömöcki András <i>A novemberi manifesztum*</i>	164

---

* A csillaggal jelölt írások a Forrás c. folyóirat 97/5. számában jelentek meg.

Változó Világ Sorozat
Kiadja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség
Felelős kiadó: Kovács Miklós
Felelős szerkesztő: Kacsur Gusztáv
Nagyszőlős, 1998
Ugocea Print

Cserniczkó István

A számok tükrében

**Kárpátalja lakosságának nemzetiségi megoszlása
a legutóbbi szovjet népszámlálás (1989) adatai alapján,
némi kitékintéssel**

A kárpátaljai magyarság számáról és arányáról a területen belül annyi, sokszor egymásnak ellentmondó adat látott napvilágot (vö. Almásy 1994), hogy 7 évvel a legutóbbi szovjet népszámlálás (1989) után sem tűnik érdektelennek az említett népszámlálás adatainak rövid áttekintése. Ezek az adatok nem feltétlenül hitelesek és megbízhatóak, ám mindenképpen mellettük szól, hogy *hivatalosak és bár-mikor ellenőrizhetőek* az idézett forrásokban.

A legutóbbi népszámlálást 1989-ben rendezték a volt Szovjetunió területén, így értelemszerűen Ukrajnában és Kárpátalján is. Az adatfelvételnél használt kérdőív 8. kérdése a nemzetiségre, a 9. az anyanyelvre, illetve arra a szovjetunióbeli nyelvre kérdezett rá, amelyet az adatközlő „szabadon bír”-t.

1989-ben a Szovjetunió területén 285 millió 762 ezer ember élt. 145 millió 155 ezer (50,8%) orosz, 44 millió 186 ezer (15,5%) ukrán, 171 ezer (0,06%) magyar nemzetiségűnek vallotta magát (Brunner 1995:78-79.) Ukrajnában 163.111 (Ebből Kárpátalján 155.711), Oroszországban 5.712, Kazahsztánban 683, Lettországon 347, Moldovában 299, Grúziában 244, Észtországban 241, Üzbegisztánban 211, Belorussziában 205, Litvániában 107, Azerbajdzsánban 82, Kirgizisztánban 57, Örményországban 35, Türkméniában 35 és Tadzsikisztánban 21 fő tartotta magát magyar nemzetiségűnek akkor (vö. Dupka 1994). A volt Szovjetunióban tehát 1989-ben 171.390 magát magyarnak valló ember élt, s 99,66%-uk Ukrajnában, 94,98%-uk Kárpátalján élt.

Ukrajna lakosságának nemzetiségi összetételéről az 1989. évi népszámlálás hivatalos adatai alapján az **1. számú táblázat** tudósít. A

Ukrajna lakossága 1989-ben nemzetiség és anyanyelv szerint

Nemzetiség	Száma	%-ban	Változás 1979-hez képest (%-ban)	Anyanyelve és nemzeti-sége azonos	%-ban	Az ukránt tekintő anyanyelvűek	%-ban	Az oroszra tekintő anyanyelvűek	%-ban	Vmilyen más nyelvet tekint anyanyelvűek
Ukrán	37.419.053	72.7	2.5	32.825.373	87.8	-	-	4.578.390	12.1	15.290
Orosz	11.355.582	22.1	8.4	11.172.508	98.4	177.534	1.5	-	-	5.540
Zsidó	486.326	0.9	-23.1	34.635	7.1	10.081	2.1	440.747	90.6	863
Belorusz	440.045	0.9	8.4	156.200	35.4	40.761	9.3	242.713	55.2	371
Moldáv	324.525	0.6	10.5	253.024	78.0	19.934	6.1	50.429	15.5	1.138
Bolgár	233.800	0.5	-1.9	162.586	69.5	6.293	2.7	63.676	27.2	1.245
Lengyel	219.179	0.4	-15.1	27.500	12.5	146.026	66.6	44.420	20.3	1.233
Magyar	163.111	0.3	-0.8	156.011	95.6	4.233	2.6	2.604	1.6	263
Román	134.825	0.3	10.7	83.966	62.3	13.203	9.8	4.607	3.4	32.986
Egyéb	675.588	1.3	-	330.577	48.9	28.427	4.2	298.179	44.1	18.468
Összesen	51.452.034	100	3.7	45.202.380	87.9	446.492	0.9	5.725.765	11.1	77.397

táblázatból kiderül, hogy az ukrain magyarság az előző, 1979. évi népszámlálás eredményeihez képest 0,8%-kal csökkent, miközben a köztársaság ukrán lakossága 2,5%-kal, az orosz lakossága 8,4%-kal növekedett. 1989-ben a táblázat adatai szerint Ukrajna lakosságának 27,3%-a nem volt ukrán nemzetiségű. Ha pedig az anyanyelvi adatokat vesszük figyelembe, azt találjuk, hogy az ország lakosságának 64,6%-a (33.271.865 fő) volt ukrán anyanyelvű, 35,4%-a viszont más nyelvet tekintett anyanyelvűnek. Az orosz anyanyelvűek aránya az összlakossághoz mérten meglehetősen magas: 32,8% (16.898.273 fő).

Kárpátalja nemzetiségi összetételét 1989-ben a **2. számú táblázat** mutatja be. A hivatalos népszámlálási adatok arról tanúskodnak, hogy Kárpátalja legnagyobb kisebbsége a magyar. A magyar anyanyelvűek (166.700 fő) alkották 1989-ben a terület lakosságának 13,3%-át. Azok közül a nem magyar nemzetiségűek közül, akiknek nemzetiségük és anyanyelvük különbözik, a legtöbben a magyart nevezték meg anyanyelvűként. A nem magyar anyanyelvű, de magát magyar nemzetiségűnek valló kárpátaljaiak közül 3.200-an az ukránt, 991-en az oroszra nevezték meg anyanyelvűként.

A nem orosz anyanyelvű kárpátaljaiak 53,7%-a saját bevallása szerint „szabadon bírja” az orosz nyelvet. Az orosz anyanyelvűekkel együtt eszerint Kárpátalján 1989-ben 732.556 fő, az összlakosság 58,5%-a beszélt oroszul. 48.106-an vallották azt a nem ukrán anyanyelvűek közül, hogy anyanyelvükön kívül ukránul is *szabadon* beszélnek. Az ukrán anyanyelvűekkel együtt 1.020.933 fő, a lakosság 81,9%-a beszélte tehát az ukrán nyelvet Kárpátalján 1989-ben. 514.516-an (a lakosság 41,3%-a) saját bevallásuk szerint csak anyanyelvükön beszéltek.

A magyarok száma Kárpátalján az 1979. évi adatokhoz képest csökkent. Ez egyrészt a magyarok kivándorlásával, másrészt azzal magyarázható, hogy a magukat korábban főleg magyarnak valló cigányok közül 1989-ben többen vállalták saját nemzetiségüket, mint azelőtt (vö. Jemec-Gyacszenko 1993:9). Erre utal, hogy a magyarok számának csökkenésével egyidőben a cigányok száma 1979-hez képest csaknem megduplázódott. (2. táblázat)

Kárpátalján ma 10 városi rangú település található: Ungvár, Munkács, Huszt, Beregszász, Nagyszőlős, Szolyva, Rahó, Técső, Ilosva, Csap. Ebben a tíz, ma városi státusú helységben a századfordulón és a századelőn a magyar lakosság aránya volt a legnagyobb. Mára az

Kárpátalja lakossága 1989-ben

Nemzeti- ség	Száma	% ban	Anyanyel- ve és nem- zetisége azonos	% ban	Nem azonos: Ebből:							% ban	Nem tud más nyelvet	% ban
					Ukrán	Orosz	Ma- gyar	Anya- nyelvén kívül beszél oroszul	% ban	Beszél ukrá- nul	% ban			
Ukrán	976.749	78.41	961.489	98.4	9.333	4.605	575.627	58.9	—	—	392.031	40.1		
Magyar	155.711	12.50	151.384	97.2	991	—	65.718	42.2	17.723	11.3	72.178	46.3		
Orosz	49.458	3.97	47.378	95.7	—	172	—	—	21.813	44.1	26.125	52.8		
Cigány	12.131	0.98	2.491	20.5	119	7.973	3.440	28.3	1.265	10.2	7.412	61.0		
Román	29.485	2.36	28.964	98.2	153	73	15.056	51.0	994	3.3	11.809	40.0		
Szlovák	7.329	0.58	2.555	34.8	388	1.890	3.781	51.5	2.081	28.3	1.457	19.8		
Német	3.478	0.27	2.576	74.0	212	36	1.333	38.3	1.580	45.4	560	16.1		
Zsidó	2.639	0.21	663	25.1	1.307	298	853	32.3	1.079	40.8	669	25.3		
Egyéb	8.638	0.69	4.531	52.4	2.629	269	4.239	49.0	1.571	18.1	1.275	14.7		
Összesen	1.245.618	100	1.202.031	96.5	15.132	15.316	670.046	53.7	48.106	3.0	514.516	41.3		

arányok megváltoztak. Véleményünk szerint nem érdektelen egy kis kitekintést tennünk néhány város nemzetiségi adatainak alakulására a 19. század végétől a 20. század végéig.

3. táblázat

A magyarok számának és arányának változása Kárpátalja 6, ma városi rangú településén 1880–1989 között (a városok mai közigazgatási területére átszámítva). Forrás: Kocsis–Kocsisné (1992:34–35) és a hivatalos szovjet népszámlálási adatok

Város	Év	Összes lakos	Ebből magyar	%-ban
Ungvár	1880	14.783	9.165	62.0
	1910	21.630	15.864	73.3
	1930	35.628	7.600	21.3
	1941	38.659	27.896	72.4
	1979	89.037	7.619	8.5
	1989	116.101	9.179	7.9
Nagyszőlős	1880	4.185	2.474	59.1
	1910	7.811	5.943	76.1
	1930	11.054	2.630	23.8
	1941	13.331	7.372	53.3
	1979	21.813	3.042	13.9
	1989	25.046	3.171	12.6
Csap	1880	1.187	1.164	98.1
	1910	2.318	2.294	99.0
	1930	3.572	2.082	58.3
	1941	3.492	3.416	97.6
	1979	7.503	3.434	45.8
	1989	9.307	3.679	39.5
Munkács	1880	13.319	6.177	46.4
	1910	23.406	13.880	59.3
	1930	34.267	6.227	18.2
	1941	36.797	21.277	57.8
	1979	71.393	6.883	9.6
	1989	83.308	6.713	8.0

Város	Év	Összes lakos	Ebből magyar	%-ban
Beregszász	1880	7.695	7.356	95.6
	1910	14.470	13.953	96.4
	1930	20.897	10.719	51.3
	1941	21.540	19.784	91.8
	1979	27.810	15.759	56.7
Técső	1880	2.954	1.946	65.9
	1910	5.910	4.482	75.8
	1930	7.417	2.335	31.5
	1941	10.731	5.789	53.9
	1979	8.921	2.860	32.0
	1989	10.297	2.640	25.7

A városok magyar lakosságának aránya jól láthatóan változott az államfordulatokat követően. Az 1910. évi magyar és az 1930. évi csehszlovák népszámlálás közötti 20 év alatt minden városban ug-rásszerűen zuhant a magyarság aránya, viszont az 1941. évi, immár ismét magyar népszámlálás nagy növekedést regisztrált, s a követ-kező (már szovjet) statisztikai felmérés újabb csökkenést mutat. A századelőn még magyar többségű városokban a magyar lakosság aránya olyannyira visszaesett, hogy ma már csupán egyetlen magyar többségű város maradt Kárpátalján: Beregszász.

Az 1989. évi népszámlálás szerint Kárpátalja 1.245.618 lakosa közül 346.791 fő (27,8%) élt városban, 898.827 fő (72,2%) pedig faluban.

4. táblázat

Kárpátalja városi lakosságának nemzetiségi összetétele 1989-ben.

Az 1989. évi szovjet népszámlálási adatok alapján.

(Sztatyisztyicsnij szbirnyik és Almásy 1994:21 szerint)

Nemzetiség	Száma	%-ban
Magyar	43.980	12.6
Ukrán	244.109	70.4
Orosz	38.744	11.3
Egyéb	19.958	5.7
Összesen:	346.791	100

A magyar lakosság aránya a városokon belül szinte azonos a terület összlakosságán belüli arányával. Az ukránok aránya valamivel kisebb, az oroszoké viszont sokkal nagyobb, mint arányuk Kárpátalja összlakosságához képest.

Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele szerint a magyarok aránya a falvakban is közel azonos a terület összlakosságához mért arányával, az ukránoké pedig magasabb, az oroszoké jóval alacsonyabb.

5. táblázat

Kárpátalja falusi lakosságának nemzetiségi összetétele az 1989. évi szovjet népszámlálási adatok alapján.

(Sztatyisztyicsnij szbirnyik és Almásy 1994:21 alapján)

Nemzetiség	Száma	%-ban
Magyar	111.731	12.4
Ukrán	732.640	81.6
Orosz	10.714	1.0
Egyéb	43.742	5.0
Összesen:	898.827	100

Ha azt vizsgáljuk meg, hogy az egyes nemzetiségeken belül milyen a falusi, illetve a városi lakosság aránya, kiderül, hogy a kárpátaljai magyarok jellemző településtípusa a falu, akárcsak az ukránoké, az oroszok többsége viszont városi lakos, ami nem véletlen, hiszen elsősorban a városokba telepítették őket a szovjet hatóságok. Az orosz nemzetiségű városiak aránya messze meghaladja a városiak megyei átlagát. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a 38.744 orosz nemzetiségű városi lakos közül 29.077 (75%) a terület két legnagyobb központjában, Ungváron és Munkácson él. A magyar városi lakosság aránya némileg meghaladja a megyei átlagot.

**Kárpátalja nemzetiségeinek megoszlása településtípusonként
1989-ben a szovjet népszámlálási adatok alapján.
(Sztatyiszyicsnij szbirnyik és Almásy 1994:21 alapján)**

Nemzetiség	Száma	%-ban	Városban	%-ban
Magyar	111.731	71.7	43.980	28.2
Ukrán	732.640	75.0	244.109	25.0
Orosz	10.714	21.6	38.744	78.4
Egyéb	43.742	68.6	19.958	31.4
Összesen	898.827	72.2	346.791	27.8

Irodalom

- Almásy Sándor 1994. *A kiadhatóság határa*. Kárpátaljai Szemle II. évf. 2. szám, 20-21.
- Bjulletyeny Sztatyiszyiki 1990. 10. szám, 76-79.
- Botlik József–Dupka György 1993. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Budapest–Ungvár: Intermix.
- Brunner, Georg 1995. *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Dupka György 1994. *A magyarság számának, összetételének és településterületeinek változása Kárpátalján (1910-től napjainkig)*. In: Kovacsics József szerk. *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990)*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 164-174.
- Jemec, V.–Gyacsenko, N. 1993. *Ciganszke naszelennya Zakarpattya*. Ungvár: Kárpáti Kiadó.
- Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter 1992. *Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Sztatyiszyicsnij szbirnyik. Uzsgorod: Zakarpatszke oblaszne Upravlinnya Sztatyiszyiki, 1990., 1-16.

Gulácsi Géza

**A kárpátaljai magyarság jogi helyzete
és autonóm törekvései**

A kárpátaljai magyarság jogi helyzetéről

A kárpátaljai magyarság Ukrajna többi nemzetiségi kisebbségéhez hasonlóan – mint népcsoport – jogi szubjektumként nem tételeződik. Az ilyen kollektív jogi megközelítés ugyanis merőben idegen az ukrajnai jogi gondolkodástól illetve gyakorlattól, de legfőképpen ellentétes az országban érvényesülő politikai kurzussal.

Az itteni magyarság jogi helyzetét a más (magyar) nemzetiségű polgárok egyéni, illetve néhány esetben csoportosan gyakorolható jogait definiáló dokumentumok határozzák meg. Legelőbb azok a diszkrimináció-mentességet szavatoló és egyéb nemzetközi-jogi dokumentumok, amelyekhez Ukrajna már csatlakozott.

A dokumentumok második kategóriáját a két- és többoldalú államközi szerződések és miniszteriális megállapodások, munkatervek képezik, illetve az ezek eredményeként létrejött végrehajtási rendelkezések.

A dokumentumok harmadik kategóriáját az országnak a tárgyra vonatkozó törvényei, illetve az azok végrehajtására hozott kormányrendeletek képezik.

A dokumentumok első csoportja meglehetősen gyér, hiszen Ukrajna eddig még kevés nemzetközi egyezményhez csatlakozott. Ezek közül a szempontunkból, tehát a nemzeti kisebbségek vonatkozásában legfontosabbak azok, amelyek a diszkriminációmentességet és az emberi jogokat tematizálják. Itt meg kell említenünk a Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányát (Ukrajnában 1976. január 3-tól lépett hatályba), a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát (Ukrajnában 1976. március 23-tól hatályos),